

TOMASZ DZIKI

Włocławskie Towarzystwo Naukowe

ORCID 0000-0003-1828-2125

**IZBICA KUJAWSKA W LATACH 1815-1870.
ADMINISTRACJA, FINANSE I MAJĄTEK MIEJSKI****WPROWADZENIE**

Izbica Kujawska nie doczekała się dotąd kompleksowego opracowania swoich dziejów. W zasadzie jedyną większą publikacją o historii miasta jest rozprawa Marceliego Kosmana z 1974 r.¹ Inne, już wydrukowane informacje są albo mocno rozproszone, albo dotyczą określonych zagadnień z dziejów miejscowości i jej okolic. Wśród tych drugich na szczególną uwagę zasługują teksty Krzysztofa Dorcza, który zajął się nie tylko kwestią żydowską, ale głównie sprawami heraldyki miasta, i powstaniem styczniowym².

Celem tekstu jest przedstawienie organizacji administracji miejskiej Izbicy (Izbicy Kujawskiej), w tym ustalenie i ukazanie m.in. sylwetek burmistrzów miasta a także analiza gospodarki miejskiej w latach 1815-1870. Ramy chronologiczne artykułu wyznaczają daty roczne: 1815 r., czyli rok utworzenia Królestwa Polskiego geopolitycznie związanego z Rosją, a dla Izbicy było to początkiem zmian w przynależności państwowej i administracyjnej oraz 1870 r., czyli rok, w którym Izbica oraz setki innych dotychczasowych miast Królestwa, utraciła, w wyniku reformy miejskiej przeprowadzonej w latach 1869-1870, prawa miejskie i została przekształcona w osadę funkcjonującą na podstawie prawa dla gmin wiejskich.

Z uwagi na zasygnalizowany skromny stan badań nad dziejami miejscowości w XIX w. artykuł opracowano głównie w oparciu o analizę dotąd przez nikogo szerzej nie wykorzystywanych materiałów źródłowych z zasobów archiwów państwowych, ze szczególnym uwzględnieniem akt Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych w Warszawie z lat 1795-1868, które przechowywane są w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie i władz powiatu włocławskiego, które można znaleźć w zasobie włocławskiego oddziału Archiwum Państwowego w Toruniu. Wykorzystano również

¹M. Kosman, *Izbica Kujawska – przeszłość i teraźniejszość*, „Rocznik Wielkopolski Wschodniej” 1974, t. 2, s. 9-72.

²Zob. m.in.: M. Kallas, *Opis Izbicy Kujawskiej z 1820 roku*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1981, Seria D, s. 253-259; J. Hederych, *Izbica Kujawska w XX wieku*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1998, t. 12, s. 113-141; K. Dorcz, *Izbica Kujawska – herb miasta*, *Izbica Kujawska-Końskie* 1994, ss. 28; Tenże, *Uwagi o herbach i dawnych pieczęciach miejskich Izbicy Kujawskiej*, „Ziemia Kujawska” 2003, t. 16, s. 193-200; Tenże, *Żydzi w Izbicy Kujawskiej w świetle akt podworskich (1792-186)*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 2007, t. 22, s. 141-152; *Powstanie Styczniowe w Izbicy Kujawskiej i okolicach*. Materiały, opr. K. Dorcz, *Izbica Kujawska* 2018, ss. 79; P. Nowicki, *Materiały do dziejów cmentarza żydowskiego w Izbicy Kujawskiej (do 1942 r.)*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 2009, t. 24, s. 185-199.

dziewiętnastowieczną prasę urzędową i codzienną oraz źródła drukowane i literaturę naukową dotyczącą zarówno dziejów Kujaw wschodnich w XIX w., jak i historii administracji Królestwa Polskiego.

INFORMACJE OGÓLNE

W okresie Księstwa Warszawskiego Izbica administracyjnie przynależała do powiatu kowalskiego z siedzibą władz w Kowalu na Kujawach i departamentu bydgoskiego. Wraz z zajęciem Bydgoszczy przez Prusy, w wyniku przegranej przez Francję wojny z Rosją w 1813 r., pojawił się problem z podziałem administracyjnym, gdyż Bydgoszcz znalazła się w zaborze pruskim, a Kujawy wschodnie w wyniku ustaleń Kongresu Wiedeńskiego w 1815 r. włączono do Królestwa Polskiego geopolitycznie połączonego z Rosją. Ostatecznie, ale na krótko, bo do wprowadzenia nowej organizacji Królestwa w 1816 r., Izbica wraz z powiatem kowalskim i dwoma innymi powiatami kujawskimi (brzeskim i radziejowskim) została przyłączona do departamentu płockiego z siedzibą władz w Płocku. Taka przynależność administracyjna Izbycy obowiązywała do wdrożenia w życie nowego podziału Królestwa, co nastąpiło w końcu 1816 r.³

W 1816 r., z powodów oszczędnościowych, Królestwo podzielono na 8 województw, i na 39 dużych obwodów. W wyniku reformy z 3 powiatów kujawskich utworzono duży obwód kujawski. Od tego momentu Izbica funkcjonowała w obwodzie kujawskim ze stolicą i siedzibą władz obwodowych we Włocławku (w 1830 r. na krótko, bo do 1836 r., siedzibę władz obwodu przeniesiono do Brześcia Kujawskiego), i w województwie mazowieckim ze stolicą w Warszawie. Następnie w 1837 r. zamieniono województwa na gubernie, a w 1842 r. obwody na powiaty. Od tego momentu Izbica przynależała do powiatu kujawskiego (od 1847 r. powiatu włocławskiego) i do guberni mazowieckiej (od 1845 r. guberni warszawskiej) z siedzibą władz w Warszawie. Taki stan rzeczy utrzymał się do końca 1866 r. Warto nadmienić, że w tym okresie Izbica była jednym z 17 miast obwodu, następnie powiatu kujawskiego (włocławskiego)⁴.

Z początkiem 1867 r. wprowadzono w życie nowy podział administracyjny Królestwa Polskiego. Reforma polegała na zwiększeniu liczby guberni z 5 do 10 i powiatów do 85. Istniejący do tego momentu duży powiat włocławski podzielono, powstał nowy powiat włocławski, a także zupełnie nowy powiat nieszawski, a część, dokładnie 4 miasta i 2 gminy wiejskie, włączono do utworzonego powiatu kolskiego w guberni kaliskiej. Wśród miejscowości odłączonych z powiatu włocławskiego i przyłączonych do powiatu kolskiego znalazła się Izbica. Od tego momentu miasto przynależało do powiatu kolskiego z siedzibą władz powiatowych w Kole i guberni kaliskiej z siedzibą władz gubernialnych w Kaliszu⁵.

³M. Kallas, *Opis...*, s. 253; J. Przygodzki, *Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego 1813-1815. Organizacja i działalność*, Wrocław 2002, s. 183; T. Dzik, *W czasach zaborów (1793-1918)*, [w:] *Monografia Powiatu Włocławskiego*, red. K. Mikulski i T. Dzik, Włocławek 2018, s. 130; Tenże, *Sompolno w latach 1815-1870. Administracja, finanse i majątek miejski*, „Polonia Maior Orientalis” 2022, t. IX, s. 72.

⁴O zmianach i reformach podziału administracyjnego w latach 1816-1866 szerzej zob. m.in.: M. Kallas, *Z przeszłości administracyjnej Kujaw i ziemi dobrzyńskiej (od rozbiorów do utworzenia województwa włocławskiego)*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1978, Seria A, s. 201-204; Tenże, *Raport o stanie miast kujawskich w 1820 roku*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1999, t. 13, s. 304-305; T. Dzik, *W czasach...*, s. 136; Tenże, *Brdów w latach 1815-1870. Administracja, finanse i majątek miejski*, „Polonia Maior Orientalis” 2021, t. VIII, s. 52; Tenże, *Sompolno...*, s. 72-73.

⁵Archiwum Państwowe w Toruniu, Oddział we Włocławku (dalej: APTOW), Zarząd Powiatu

Nie ma wątpliwości, że ważnym wydarzeniem prawnym dla Izbycy było zlikwidowanie w Królestwie miast prywatnych. Reformę przeprowadzono na podstawie ukazu carskiego *o zniesieniu w miastach stosunków dominialnych z 9 listopada 1866 r.* W efekcie od początku 1867 r. przestał istnieć podział miast w kraju na prywatne (w tym kościelne) i rządowe. Od tego momentu w państwie istniały po prostu miasta. Na ludność tych pierwszych, w tym i mieszkańców Izbycy, rozciągnięto ukaz uwłaszczeniowy z 2 marca 1864 r. Właściciele miast, jak wcześniej właściciele majątków ziemskich, i właściciele poszczególnych wsi, otrzymali za poniesione straty stosowne wynagrodzenie. Mieszczan uwolniono od wszelkich powinności na rzecz Dominium (własności ziemskiej), a ci, którzy wcześniej użytkowali gospodarstwa rolne otrzymali je na własność. Tym samym Izbyca już na zawsze przestała być własnością prywatną⁶.

Do następnego historycznego wydarzenia w dziejach Izbycy doszło w 1870 r. W latach 1869-1870 w Królestwie Polskim przeprowadzono reformę miejską, która polegała na maksymalnym zmniejszeniu liczby miast. W jej wyniku na osady, które włączono do gmin wiejskich, przemianowano łącznie ponad 330 miast. Warto dodać, że reforma nie miała charakteru politycznego, nie była karą – jak to wielu regionalistów sugeruje – za powstanie styczniowe i za potencjalny udział w nim. U jej podstaw stanęły przede wszystkim przesłanki ekonomiczne, i przygotowywano ją od wielu lat, bo już od 1820 r. badano faktyczny stan miast w Królestwie, i warunki ich potencjalnego rozwoju bądź braku przyszłości. Podstawą prawną reformy był ukaz carski *o przemianowaniu na osady niektórych miast w guberniach Królestwa Polskiego z 13 lipca 1869 r.* Następnie ogłoszono *Postanowienie o przemianowaniu na osady niektórych miast w guberni kaliskiej z 30 grudnia 1869 r. (11 stycznia 1870 r.)*. W nowym powiecie kolski prawa miejskie utraciło 6 miast, wśród nich znalazła się Izbyca, którą włączono do gminy wiejskiej Zagrodnica, z jednoczesną zmianą nazwy gminy na Izbyca (kujawska)⁷. Tak Izbyca przestała być miastem, ale zarazem stała się siedzibą władz gminy wiejskiej o takiej samej nazwie.

W badanym okresie Izbyca rozwijała się demograficznie w podobny sposób jak wiele innych niewielkich, bądź średnich miast Królestwa. W latach 1820-1869 liczba mieszkańców wzrosła z 1156 do 2345, czyli o prawie 103% (patrz tabela 1). Ogólnie sytuacja pod tym względem nie była zła, na przykład w tym samym czasie ludność Brdowa wzrosła raptem o 17%, Sompolna o 100%, a Dąbia (Dąbie nad Nerem) o około 157%⁸. Ogólnie w opisywanym okresie, pod względem demograficznym, Izbyca należała do większych miast Kujaw wschodnich. W 1828 r. większymi od Izbycy były: zdecydowany lider w regionie Włocławek, a także Kowal (2640 mieszkańców), Lubraniec (1952),

Włocławskiego z lat [1858] 1866-1917, sygn. 11, k. 18; *Dziennik Praw Królestwa Polskiego* (dalej: *DPKP*), t. 66, s. 189, 281-283; „*Gazeta Polska*” 1867, nr 30, s. 1; W. Trzebiński, *Podziały administracyjne Królestwa Polskiego w okresie 1815-1918 (Zarys historyczny)*, Warszawa 1956, s. 91; J. Kozłowski, *Realizacja reformy administracyjnej w Królestwie Polskim w latach 1867-1875*, „*Przegląd Historyczny*” 1998, t. 89, z. 2, s. 233; T. Dziki, *W czasach...*, s. 136; Tenże, *Sompolno...*, s. 73.

⁶ *DPKP*, t. 66, s. 26-47; T. Dziki, *W czasach...*, s. 139-140; J. Kołtuniak, *Piotrków Kujawski w II połowie XIX wieku (do 1914 r.)*, Włocławek-Piotrków Kujawski 2023, s. 8-9.

⁷ *DPKP*, t. 60, s. 245-253; t. 70, s. 67-69; „*Kurier Codzienny*” 1870, nr 35, s. 1; „*Gazeta Polska*” 1870, nr 34, s. 1; R. Kołodziejczyk, *Zamiana miast na osady w Królestwie Polskim*, „*Kwartalnik Historyczny*” 1961, R. LXVIII, z.1, s. 198-199; M. Nietyksza, *Rozwój miast i aglomeracji miejsko-przemysłowych w Królestwie Polskim 1865-1914*, Warszawa 1986, s. 355; T. Dziki, *W czasach...*, s. 140; Tenże, *Sompolno...*, s. 73.

⁸ T. Dziki, *Brdów...*, s. 53; Tenże, *Sompolno...*, s. 73; Tenże, *Dąbie w latach 1815-1866. Administracja, finanse i majątek miejski*, „*Polonia Maior Orientalis*” 2023, t. X, s. 55.

Przedecz (1862), Nieszawa (1539) oraz Sompolno (1581); z kolei w 1854 r. większymi od Izbicy były: tylko Włocławek i Kowal (2921 mieszkańców), a względnie równym Przedecz (2026). W 1866 r. większymi ze wszystkich 17 ośrodków były tylko: Włocławek (9649 mieszkańców), Kowal (3049) i Nieszawa (2395)⁹.

Przez cały badany okres dużą rolę w strukturze wyznaniowej i narodowościowej ludności Izbicy odgrywali Żydzi. W 1820 r. stanowili oni nieco ponad 47% ogółu mieszkańców miasta, w 1828 r. – 41%. W tym okresie pojawiła się w miasteczku także mniejszość niemiecka, co było skutkiem działalności gospodarczej jej ówczesnego właściciela. W 1853 r. Żydzi stanowili prawie 48% mieszkańców Izbicy, a Niemcy 15%, z kolei w 1856 r. udział Żydów wynosił prawie 46%, a Niemców ponad 22%, natomiast w 1865 r. Żydzi stanowili ponad 55%, a Niemcy prawie 11% ogółu mieszkańców miasta¹⁰. Należy podkreślić, że taka sytuacja, czyli wielokulturowość społeczeństwa nie dotyczyła tylko Izbicy, lecz w zasadzie wszystkich miast Kujaw wschodnich¹¹.

Tabela 1. Wzrost liczby ludności Izbicy w latach 1820-1869.

Rok	Liczba mieszkańców	Rok	Liczba mieszkańców
1820	1156	1856	2119
1826	1370	1857	2171
1829	1460	1861	2028
1833	1692	1865	2345
1835	1763	1866	2135
1854	2036	1869	2345

Źródło: Archiwum Państwowe w Toruniu Oddział we Włocławku, Naczelnik Powiatu Włocławskiego z lat 1808-1866 [1889], sygn. 407, k. nlb.; sygn. 518, k. nlb.; sygn. 531, k. nlb.; sygn. 784, k. nlb.; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych z lat 1795-1868, sygn. 887, s. 351 (tabela); *Tabela miast, wsi, osad Królestwa Polskiego, z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona*, t. I. A-L, Warszawa 1827, s. 47; *Krótką statystyka Guberni Królestwa Polskiego obejmująca rozległość i ludność tychże guberni, oraz miast, osad i gmin*, Warszawa 1870, s. 14; *Rocznik Urzędowy Królestwa Polskiego na rok 1862*, Warszawa [b.d.w.], s. 151 (cz. 2); *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, t. III, Warszawa 1882, s. 330; M. Kallas, *Opis Izbicy Kujawskiej z 1820 roku*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1981, seria D, s. 257; R. Kołodziejczyk, *Miasta i mieszczaństwo w Królestwie Polski w 1865 r. w świetle statystyki*, [w:] R. Kołodziejczyk, *Studia nad dziejami burżuazji w Polsce. Wybór prac z lat 1956-1998 wydany z okazji 75-lecia urodzin autora*, Warszawa-Pułtusk 1998, s. załącznik (tabela).

W 1820 r. Żydzi mieszkający w Izbicy żyli głównie z handlu, natomiast chrześcijanie z rzemiosła i rolnictwa, które akurat w tym czasie niezbyt się rozwijało. W 1820 r. nie wykazano istnienia w mieście jakiejś większej fabryki. Wytwórczość dóbr skoncentro-

⁹APTOW, Naczelnik Powiatu Włocławskiego z lat 1808-1866 [1889] (dalej: NPW), sygn. 407, k. nlb.; sygn. 523, k. nlb.; sygn. 784, k. nlb.

¹⁰AGAD, KRSW, sygn. 887, s. 351; APTOW, NPW, sygn. 288, k. nlb.; sygn. 518, k. nlb.; sygn. 523, k. nlb.; sygn. 531, k. nlb.; sygn. 784, k. nlb.; M. Kallas, *Opis...*, s. 257; R. Kołodziejczyk, *Miasta i mieszczaństwo w Królestwie Polski w 1865 r. w świetle statystyki*, [w:] R. Kołodziejczyk, *Studia nad dziejami burżuazji w Polsce. Wybór prac z lat 1956-1998 wydany z okazji 75-lecia urodzin autora*, Warszawa-Pułtusk 1998, s. załącznik (tabela).

¹¹Szerzej zob. m.in.: T. Kawski, *Ludność żydowska na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej w okresie międzywojennym (1918-1939)*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1999, t. 13, s. 130-131; T. Dzik, *Żydzi w Nieszawie w I połowie XIX wieku*, „Ziemia Kujawska” 2004, t. XVII, s. 53-57; J. Kołtuniak, *Piotrków...*, s. 54-55.

wana była w rękach rzemieślników. W pierwszej połowie XIX w. w Izbicy, podobnie jak w wielu innych ośrodkach miejskich, osiedlali się sukiennicy, wśród których dominowali Niemcy. Stąd pojawienie się tej mniejszości narodowej w większej liczbie w mieście. Ale trzeba zaznaczyć, że załóżki osady sukienniczej, powstawanie nowych warsztatów w przypadku Izbicy nie doprowadziło ostatecznie do zorganizowania tam większej osady fabrycznej. Już w latach 20. w mieście mieszkała spora grupa sukienników. W 1828 r. było ich 30, ponadto m.in. 31 krawców, 10 piekarzy, 14 szewców, 13 garncarzy, 9 rzeźników i pojedynczy przedstawiciele innych zawodów. Z kolei w 1835 r. w mieście prowadziło działalność 33 kupców i kramarzy, 27 sukienników, 46 krawców, 21 szewców, 13 piekarzy, 12 rzeźników. W 1844 r. wykazano działanie aż 30 zakładów sukienniczych, a ich wartość produkcji wyniosła 34 620 rubli, czyli średnio po 1 154 rubli każdy z nich. Już te dane potwierdzają, że były to małe warsztaty. Ponadto w tym roku w mieście funkcjonowały 3 garbarnie i 1 farbiarnia¹². W latach 1848-1849 w statystyce „przemysłowej” podano istnienie w miasteczku 30 zakładów (warsztatów) sukienniczych z łączną wartością produkcji 22 700 rubli, i 9 garbarni (zakładów wyprawiania skór). W 1856 r. w Izbicy miały działać: 22 zakłady sukiennicze (wartość ich produkcji oszacowano na kwotę 46 165 rubli, czyli średnio 2 098 rubli na jeden warsztat)¹³. Oczywiście należy podkreślić, że w życiu gospodarczym Izbicy cały czas obecnym było rolnictwo. Potwierdza to na przykład statystyka z 1865 r. Według danych liczbowych 515 mieszkańców żyło głównie z rolnictwa. Stanowiło to prawie 22% ogólnej ich liczby¹⁴.

Izba powoli rozwijała się także pod względem zabudowy. Rosła liczba domów, najpierw dość dynamicznie bo, od 110 w 1816 r., i 108 w 1820 r., do 133 w 1827 r., następnie proces spowolnił, bo w 1856 r. wykazano w mieście łącznie 138 domów, w 1861 r. 144, w 1865 r. 141, a w 1866 r. 148. Łącznie liczba domów w latach 1820-1866 wzrosła o 37%¹⁵. Znacznie wolniej, w ujęciu ogólnym, rozwijała się zabudowa murowana. W 1820 r. w mieście istniały tylko 2 domy murowane, w 1856 r. 32, w 1865 r. 37, a w 1866 r. 36. Pod koniec opisywanego okresu, dokładnie w 1865 r. 51 domów w mieście należało do Polaków, 58 do Żydów i 25 do Niemców¹⁶. Trudnym zadaniem jest stwierdzenie rozwoju przestrzennego miasta. Właściciele majątku nie interesowali się tą sprawą, w opisie statystycznym miasta z 1820 r. nie ma danych liczbowych na ten temat. Dopiero w statystyce miejskiej za 1865 r. podano, że rozległość „pod miastem” to 30 morgów i 150 prętów ziemi, czyli około 17 ha, „pod pastwiskami i łąkami” 167 morgów i 150 prętów, i „pod gruntami ornymi i ogrodami” 593 morgów i 150 prętów¹⁷. Nie wiadomo niestety czy te dane odpowiadają w pełni ówczesnej rzeczywistości.

¹² APTOW, NPW, sygn. 784, k. nlb.; M. Kallas, *Opis...*, s. 257-258.

¹³ APTOW, NPW, sygn. 506, k. nlb.; sygn. 531, k. nlb.

¹⁴ AGAD, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych z lat 1795-1868 (dalej: KRSW), sygn. 887, s. 351; R. Kołodziejczyk, *Miasta i...*, s. (tabela).

¹⁵ AGAD, KRSW, sygn. 885, s. 33; sygn. 887, s. 351; APTOW, NPW, sygn. 407, k. nlb.; sygn. 531, k. nlb.; *Tabela miast, wsi, osad Królestwa Polskiego, z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona*, t. I. A-L, Warszawa 1827, s. 47; *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. III, Warszawa 1882, s. 330; M. Kosman, *Izba...*, s. 34; M. Kallas, *Opis Izbicy Kujawskiej z 1820 roku*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1981, seria D, s. 257; *Rocznik Urzędowy Królestwa Polskiego na rok 1862*, Warszawa [b.d.w.], s. 151 (cz. 2).

¹⁶ AGAD, KRSW, sygn. 887, s. 351; APTOW, NPW, sygn. 407, k. nlb.; M. Kallas, *Opis...*, s. 257; R. Kołodziejczyk, *Miasta i...*, s. załącznik (tabela).

¹⁷ AGAD, KRSW, sygn. 887, s. 351.

ADMINISTRACJA MIEJSKA

Zasady prawne, które regulowały funkcjonowanie administracji miejskiej w Królestwie Polskim wprowadzono *Rozporządzeniem Namiestnika Królestwa Polskiego z 5 lutego 1816 r. o organizacji władz administracyjnych*¹⁸. Zgodnie z tym dokumentem miastem zarządzał, w zależności od jego wielkości, albo prezydent, lub burmistrz. Byli oni urzędnikami państwowymi i pochodzili z nominacji, a nie z wyborów. Najważniejszym ich obowiązkiem było wykonywanie poleceń władz nadrzędnych. Częstym zjawiskiem w badanym okresie było zarządzanie przez burmistrza miastem jednoosobowo, jedynie przy pomocy ławników, którzy pochodzili z grona mieszkańców miasta umiejących czytać i pisać. Do zadań prezydenta, czy burmistrza miasta należało m.in. zapewnienie porządku i bezpieczeństwa publicznego, zabezpieczenie miasta w sprawne narzędzia przeciwpożarowe, realizacja inwestycji miejskich, egzekwowanie podatków, udział w ich rozkładzie na mieszkańców, układanie a następnie, po zatwierdzeniu przez władze państwowe, realizacja budżetów (etatów) miejskich, wydawanie zaświadczeń, paszportów, czy zwalczanie włóczęgostwa i żebractwa¹⁹.

Cytowane przepisy tak naprawdę obowiązywały przez cały XIX w. W następnych latach dochodziło do niewielkich zmian. Na przykład w 1818 r. zlikwidowano m.in. rady miejskie, a dotychczasowe magistraty zmieniono na urzędy municypalne. Trzeba w tym miejscu podkreślić, że wspomniani ławnicy (w większych miastach radni) też pochodzili z nominacji rządowych, nie byli wybierani przez mieszkańców, a więc nie stanowili samorządu. Do następnej zmiany organizacyjnej doszło w 1842 r., kiedy urzędy municypalne znów zmieniono na magistraty. Tak więc zarządzający miastami burmistrzowie i prezydenci mieli dość szerokie kompetencje, praktycznie nic się nie zdarzało w mieście bez ich wiedzy, ale z drugiej strony byli zależni od administracji państwowej, po prostu stanowili jej element²⁰.

Obsada personalna magistratu Izbicy, była bardzo skromna. Nie było to oczywiście tylko jej cechą charakterystyczną, taka sytuacja istniała w przypadku wielu ośrodków miejskich Królestwa Polskiego. Kasy miejskiej nie było stać na zatrudnienie na odrębnym etacie kasjera (kamlarza) i łączono obowiązki burmistrza i kasjera w jednej osobie. W 1816 r. oprócz burmistrza zatrudniano tylko służbę miejskiego. Od 1 czerwca tego roku płacono również akuszerce miejskiej. W budżecie na lata 1819-1820 uwzględniono wynagrodzenie dodatkowo dla stróża nocnego. W końcu 1820 r. służą miejskim był Marcin

¹⁸ DPKP, t. 2, s. 31-68; *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego* (dalej: ZPAKP), cz. 1, t. 1, Warszawa 1866, s. 17; M. Kallas, *Raport...*, s. 304-305; T. Dżiki, *W czasach...*, s. 160; Tenże, *Brdów...*, s. 54; Tenże, *Sompolno...*, s. 75; P. Wołnicki, *Procedura wyboru rady municypalnej w Królestwie Polskim (1830-1831)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2016, t. LXVIII, z. 1, s. 71.

¹⁹ Z. Stankiewicz, *Królestwo Polskie 1815-1863*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski*, t. III. *Od rozbiorów do uwłaszczenia*, Warszawa 1981, s. 360-361; K. Grzybowski, *Historia państwa i prawa Polski*, t. IV. *Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa*, Warszawa 1982, s. 90; J. Szczepański, *Burmistrzowie miasteczek Królestwa Polskiego 1815-1866 r. (na przykładzie guberni radomskiej)*, [w:] *Spółczeństwo polskie XVIII i XIX wieku. Studia o grupach elitarnych*, pod red. J. Leskiewiczowej, t. VII, Warszawa 1982, s. 200; A. Korobowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju i prawa polskiego (1772-1918)*, Warszawa 2012, s. 117-118; G. Smyk, *Administracja publiczna w Królestwie Polskim w latach 1864-1915*, Lublin 2011, s. 256; T. Dżiki, *W czasach...*, s. 160; Tenże, *Brześć Kujawski w latach 1793-1918*, [w:] *Dzieje Brześcia Kujawskiego i ziemi brzeskiej*, t. 1: *Do roku 1918*, red. D. Karczewski i S. Łaniecki, Brześć Kujawski 2020, s. 241; Tenże, *Sompolno...*, s. 75-76; J. Kołtuniak, *Piotrków...*, s. 10-11.

²⁰ T. Dżiki, *W czasach...*, s. 160-161; Tenże, *Brześć Kujawski...*, s. 240-241; Tenże, *Sompolno...*, s. 76.

Sarnociński. Upoważnienie do wykonywania tej pracy otrzymał od władz wojewódzkich 30 października 1820 r. Wcześniej zajmował się handlem, rolnictwem, ogrodnictwem, posiadał w mieście dom pod nr 93 z jednym ogrodem. Tam mieszkał z rodziną, jego żoną była Anna z Krzewińskich. Związek małżeński zawarli w Izbicy 4 maja 1812 r. Jako sługa miejski Sarnociński pracował do 1824 r. Zmarł w Izbicy 8 lutego 1829 r., mając zaledwie 49 lat. W 1825 r. na liście płac znalazły się dwie osoby – Zdrojewski i Kiszer, z kolei od 1826 r. sługą miejskim był Grzegorz Marcinkowski. Zajmował się tym do końca życia, zmarł w wieku 54 lat w Izbicy 1 marca 1835 r. Z kolei stróżem nocnym w 1820 r. był zaś Jan Torzewski, zatrudniony przez byłą radę miejską i burmistrza na podstawie prywatnego kontraktu. Też posiadał w Izbicy dom pod nr 106. W tym roku akuszerką była Elżbieta Weys vel Wejs. Upoważnienie do praktyki otrzymała 10 lipca 1817 r. Akuszerka Wejs zmarła w Izbicy 17 stycznia 1842 r. w wieku 80 lat²¹.

W etacie (budżecie) na lata 1839-1842 na liście wynagrodzeń – obok burmistrza i kasjera w jednej osobie, stróża nocnego i akuszerki – znalazł się wydatek na pensję dla policjanta, ale jednocześnie nie uwzględniono sługi miejskiego. Z kolei w budżecie na lata 1842-1845 także nie ma sługi miejskiego, ale też nie uwzględniono kosztów na pensję dla akuszerki. Zmiany wprowadzono w budżecie na lata 1846-1848. Na liście płac i zarazem pracowników magistratu miasta nie wpisano akuszerki, ale ponownie pojawił się sługa miejski i nowe stanowisko kancelisty, czyli pracownika kancelaryjnego²². Niestety nie udało się ustalić nazwisk wszystkich kancelistów izbickich. Na pewno w 1862 r. był nim Ignacy Gumowski. W czerwcu tego roku został przeniesiony na takie samo stanowisko do Koła. W 1868 r. urzędnikiem do pisma, czyli urzędnikiem kancelaryjnym był Ignacy Pomorski. W listopadzie tego roku otrzymał nominację i przeniesienie na sekretarza magistratu Brześcia Kujawskiego²³. Ogólnie przez cały omawiany okres liczebność administracji Izbicy była skromna. W 1865 r. w zestawieniu statystycznym wykazano 1 burmistrza i 3 innych urzędników²⁴.

Burmistrzowi pomagali ławnicy i radni (radni honorowi) w łącznej liczbie nie większej niż 4. Jak już wspomniano ławnicy i radni też byli zatwierdzani przez zwierzchnie władze administracyjne. Pełnili funkcje konsultacyjno-kontrolne. Brali udział m.in. w tworzeniu projektów budżetów miasta. Nie posiadali jednak, zresztą także i burmistrzowie, kompetencji uchwałodawczych²⁵. W trakcie badań udało się ustalić nazwiska kilku ławników miejskich. Jednym z nich był Antoni Żerański. Był synem Ignacego i Kunegundy, urodził się około 1780 r., przed zostaniem ławnikiem pełnił jakiś czas funkcję radnego miasta Izbicy. Jego żoną była Marianna Szmagier. Zmarł 15 listopada 1853 r. w wieku 73 lat. Na pewno funkcję jednego z dwóch ławników pełnił jeszcze w 1838 r.²⁶ Już w okresie Księstwa Warszawskiego, a także w pierwszych latach istnienia Królestwa funkcję radnego, potem ławnika miasta pełnił Józef (Józef Bonawen-

²¹ AGAD, KRSW, sygn. 885, s. 34, 53, 77, 79, 113, k. 120v-121, 322, 348v-349; sygn. 886, k. 49v-50; APPOK, ASCPRK Izbica Kujawska (pow. kolski), sygn. 15, nr aktu 1; sygn. 17, nr aktu 84; sygn. 22, nr aktu 48; sygn. 41, nr aktu 126; sygn. 54, nr aktu 22; sygn. 60, nr aktu 17; sygn. 67, nr aktu 8.

²² AGAD, KRSW, sygn. 886, s. 276, 331; sygn. 887, s. 16.

²³ „Dziennik Urzędowy Guberni Warszawskiej” nr 26 z 16 (28) VI 1862 r., s. 489; „Варшавскія Губернскія Вѣдомости” 1868, nr 46, s. 2 (492).

²⁴ AGAD, KRSW, sygn. 887, s. 351.

²⁵ ZPAKP, cz. 1, t. 1, s. 15; Z Stankiewicz, *Królestwo...*, s. 361; P. Wolnicki, *Procedury...*, s. 72-73.

²⁶ AGAD, KRSW, sygn. 886, s. 264; APPOK, ASCPRK Izbica Kujawska (pow. kolski), sygn. 28, nr aktu 33; sygn. 83, nr aktu 134.

tura) Schupp. Był rodowitym mieszkańcem Izbicy, urodził się tam (a dokładnie w Izbicy Nowe Miasto) 3 lipca 1791 r., był synem Mikołaja i Zofii. Niestety nie udało się ustalić, gdzie i kiedy zmarł²⁷.

W latach 30. ławnikiem miejskim był Dionizy Pieczętkiewicz, syn Jana i Urszuli, urodził się w Brdowie w 1799 r. W 1821 r. był rzemieślnikiem (ślusarzem). W Izbicy mieszkał z rodziną, jego żoną była Marianna (Marianna Agnieszka) Krzywińska vel Krzemińska, córka Jędrzeja i Jadwigi. Związek małżeński zawarli w Izbicy 21 listopada 1821 r. W 1833 r. był także ślusarzem i szynkarzem. Dionizy zmarł w Izbicy 29 stycznia 1844 r., pozostawił po sobie owdowiałą żonę i dwóch synów: Wiktora, z zawodu kuśnierza i Adama²⁸. Inne nazwiska ławników izbickich, które udało się ustalić to: Józef Kosmański (rzemieślnik – kuśnierz), Wawrzyniec Wolicki (rolnik, gospodarz), czy Wilhelm Schram, który z zawodu był postrzygaczem²⁹.

Istotne jest to, że w trakcie kwerendy naukowej udało się ustalić listę burmistrzów Izbicy z badanego okresu oraz wiele faktów z ich życia zawodowego i prywatnego (patrz też tabela nr 2). Pierwszym burmistrzem miasta w Królestwie Polskim był Jan Błonowski (ur. ok. 1762 r.). Miastem zarządzał już znacznie wcześniej (przed 1815 r.). Na stanowisko nominację otrzymał 3 sierpnia 1808 r.³⁰, a więc tę funkcję pełnił przez cały okres Księstwa Warszawskiego. Posiadał w mieście nieruchomość (dom z przyległościami), w 1827 r. mieściła się ona przy ówczesnej ul. Poznańskiej (wcześniej Nowe Miasto nr 9). Mieszkał w nim z rodziną, jego żoną była Elżbieta z domu Pieńkowska. Z nią miał dzieci: syna Karola (ur. ok. 1796 r. – zm. 15 sierpnia 1825 r. w Izbicy), córkę Karolinę (ur. w 1798 r. w Chodczu – zm. 4 marca 1874 r. w Izbicy, jako Karolina Żarnowiecka), córkę Eleonorę Mariannę (ur. w 1799 r. w Chodczu i zm. w 1800 r. też w Chodczu) i córkę Albertynę (ur. w 1800 r. w Chodczu – zm. 2 stycznia 1838 r. w Brześciu Kujawskim). Po tym jak przestał być burmistrzem pracował na miejscu (w Izbicy) jako eksaktor (ekszaktor – urzędnik zajmujący się poborem podatków i ceł³¹). Na pewno był nim w końcu 1825 r., i zapewne do śmierci (w 1825 r. miał 63 lata)³². Zmarł między 1826 a 1831 r.³³ Po jego śmierci żona przeniosła się z Izbicy do Brześcia Kujawskiego. Zamieszkała u swojej

²⁷ APPOK, ASCPRK Izbica Kujawska (pow. kolski), sygn. 2, nr aktu 2218.

²⁸ AGAD, KRSW, sygn. 886, s. 168, 245; APPOK, ASCPRK Izbica Kujawska (pow. kolski), sygn. 41, nr aktu 37; sygn. 58, nr aktu 54; sygn. 70, nr aktu 11.

²⁹ AGAD, sygn. 886, s. 5, 91, 210; sygn. 887, s. 28, 115, 260; APPOK, ASCPRK Izbica Kujawska (pow. kolski), sygn. 36, nr aktu 155; sygn. 57, nr aktu 85; sygn. 58, nr aktu 87; sygn. 65, nr aktu 37.

³⁰ AGAD, Rada Stanu i Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego z lat [1772] 1807-1813 [1830], sygn. 37, s. 38.

³¹ *Słownik Języka Polskiego* (dalej: *SJP*), ułożony pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego i W. Niedźwiedzkiego, t. I. *A-G*, Warszawa 1900, s. 673.

³² Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej: ADW), Księgi metrykalne parafii św. Dominika w Chodczu, sygn. 511451/1; Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie (dalej: APPOK), Akta Stanu Cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Izbica Kujawska (pow. kolski) (dalej: ASCPRK Izbica Kujawska), sygn. 49, nr aktu ślubu 32, i zg. 85; APTOW, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Brześć Kujawski (dalej: ASCPRK Brześć Kujawski), sygn. 69, nr aktu 1; „Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego” nr 594 z 16 VII 1827, s. 767.

³³ Niestety, pomimo głębokiej kwerendy archiwalnej, nie udało się ustalić miejsca i dokładnej daty śmierci burmistrza Jana Błonowskiego. Wiadomo, że żył 10 X 1825 r., gdyż uczestniczył w ceremonii ślubnej swojej córki Albertyny. Natomiast nie żył 31 IV 1832 r., w dniu zgonu swojej żony, źródło: APPOK, ASCPRK Izbica Kujawska (pow. kolski), sygn. 49, nr aktu 32; APTOW, ASCPRK Brześć Kujawski, sygn. 56, nr aktu 121.

córki Albertyny i zięcia Gustawa Köhlera wówczas burmistrza Brześcia Kujawskiego³⁴. Elżbieta zmarła w Brześciu Kujawskim 31 kwietnia 1832 r. w wieku 67 lat³⁵.

Po Błonowskim w 1819 r. burmistrzem (od 31 sierpnia) został Stanisław (Stanisław Antoni) Żarnowiecki (1778-1861), który wcześniej, bo już od 26 lipca 1817 r., był zastępcą burmistrza Izbycy. Potwierdzał to też Błonowski, który 23 kwietnia 1818 r. prosił władze administracyjne o uwolnienie go od obowiązków. We wniosku sam stwierdzał, że od sporego czasu dzielił się wynagrodzeniem z Żarnowieckim, który faktycznie wypełniał za niego jego obowiązki. Żarnowiecki urodził się w Brudni (obecnie wieś w gminie Dąbrowa Biskupia w powiecie inowrocławskim), był synem Jana i Apolonii. Nie odnaleziono informacji o jego wykształceniu. Przed przyjazdem do Izbycy pracował już jakiś czas w administracji, na pewno w 1816 r. był zatrudniony w Chodczu jako pisarz prowentowy. Funkcję burmistrza Izbycy sprawował do połowy 1826 r. Następnie do sierpnia 1831 r. zarządzał miastem Raciążek na Kujawach, a od sierpnia tego roku do co najmniej listopada 1845 r. był burmistrzem Sompolna. W Sompolnie zrealizował szereg ciekawych inwestycji, ale z powodu donosu jakiś czas był odsunięty od obowiązków urzędowych. Po oczyszczeniu z zarzutów przywrócono go na stanowisko. W 1847 r. uzyskał świadczenie emerytalne. Przez cały czas był jednak związany z Izbicą. Tam, co najmniej od 1820/21 r. posiadał nieruchomość przy ówczesnej ul. Staromiejskiej 14, która składała się z domu z zabudowaniami i dwóch ogrodów³⁶. Burmistrz Żarnowiecki zmarł 22 kwietnia 1861 r. w Izbycy, jako emerytowany urzędnik w wieku 83 lat³⁷. Według aktu zgonu pozostawił po sobie owdowiałą żonę Karolinę z Błonowskich (córkę Jana, ww. poprzedniego burmistrza), z którą zawarł związek małżeński około 1815 r. (w 1816 r. miała 18 lat), i 6 dzieci³⁸. Żona – jak wspomniano wyżej – zmarła w Izbycy 4 marca 1874 r.³⁹

³⁴ Zięć Błonowskiego, Gustaw Köhler burmistrzem Brześcia Kujawskiego był w latach 1831-1841. Wcześniej był burmistrzem Kowala na Kujawach. W 1825 r. w Izbycy zawarł związek małżeński ze wspomnianą Albertyną. Wtedy pracował jako aktuariusz w Lubotyniu. W 1841 r. został przeniesiony na stanowisko burmistrza do Goszczyzna, źródło: APTOK, ASCPRK Izbyca Kujawska (pow. kolski), sygn. 49, nr aktu 32; APTPOW, ASCPRK Brześć Kujawski, sygn. 69, nr aktu 1; T. Dziki, *Brześć...*, s. 242-243.

³⁵ APTOW, ASCPRK Brześć Kujawski, sygn. 56, nr aktu 121.

³⁶ AGAD, KRSW, sygn. 885, k. 120v-121, 182; APTOW, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Chodecz (dalej: ASCPRK Chodecz), sygn. 24, nr aktu 2; „Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego” nr 658 z 6 X 1828 r., s. 1224 (20); „Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego” z 10 XII 1845 r., s. 2012 (4); T. Dziki, *Sompolno...*, s. 78-79.

³⁷ APTOK, ASCPRK Izbyca Kujawska (pow. kolski), sygn. 94, nr aktu 43.

³⁸ Były to córki: Józefa (Józefa Marianna, ur. w Izbycy 6 IV 1820 r., która w 1858 r. w Izbycy zawarła związek małżeński z guwernerem Filipem Mielcarkiem), Olimpia (ur. w Izbycy ok. 1832 r., w 1866 r. jako wdowa po Grudzińskim zawarła po raz drugi związek małżeński z Edwardem Kamienieckim, zmarła w Izbycy 26 II 1893 r.), Zaneta, Klotylda (ur. w Sompolnie, w 1861 r. w Izbycy zawarła związek małżeński ze stolarzem, wdowcem Aleksandrem Szymańskim), i Izabela (ur. w Sompolnie ok. 1841/42 r. – zm. w Izbycy 16 I 1907 r., jako Izabela Paradzińska, wdowa), oraz syn Konstanty (Konstanty Jan, ur. 16 VI 1826 r. w Izbycy). Warto dodać, że pierwsze dziecko, córka Honorata ur. 7 V 1816 r. w Chodczu – zmarła w Izbycy 3 VI 1848 r. jako Honorata Malinowska, żona ówczesnego zastępcy wójta gminy Zagrodnicza. Z tego związku urodziły się też inne dzieci, na przykład córki: Joanna (ur. 14 V 1824 r., która w 1864 r. zawarła związek małżeński z wdowcem Józefem Mielcarkiem); Anna (ur. w Sompolnie ok. 1839 r.), która w 1862 r. w Izbycy zawarła związek małżeński z kawalerem, kuśnierzem Andrzejem Wieczorkiewiczem; Lucja (ur. w Sompolnie ok. 1833 r.), która zmarła w Izbycy 31 XII 1903 r. jako wdowa Lucja Szymańska; czy Angela Scholastyna, ur. 3 II 1828 r. w Raciążku, źródło: APTOW, ASCPRK Chodecz, sygn. 24, nr aktu 2; APTOW, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Lubraniec, sygn. 118, nr aktu 12; APTOW, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Izbyca Kujawska (dalej: ASCPRK Izbyca Kujawska), sygn. 28, nr aktu 61; sygn. 38, nr aktu 2; sygn. 42, nr aktu 7; APTOK, ASCPRK Izbyca Kujawska (pow. kolski), sygn. 36, nr aktu 56; sygn. 47, nr aktu 77; sygn. 51, nr aktu 106; sygn. 74, nr aktów 13 i 94; sygn. 91, nr aktu 19; sygn. 95, nr aktu 9; sygn. 96, nr aktu 40;

³⁹ APTOW, ASCPRK Izbyca Kujawska, sygn. 9, nr aktu 23.

Po Żarnowieckim burmistrzem Izbicy był Jan Ługowski. Urodził się 21 października 1789 r. we wsi Wieczfnia w parafii katolickiej Wieczfnia Kościelna (obecnie wieś położona w powiecie mławskim, w województwie mazowieckim), był synem Walentego i Rozalii. Legitymował się pochodzeniem szlacheckim. Ukończył szkołę średnią w Iławie, i po tym rozpoczął karierę wojskową. Dokładnie od 28 maja 1809 r. do 30 grudnia 1815 r. służył w armii. Najpierw formalnie do stycznia 1813 r. w 11 Pułku Piechoty Księstwa Warszawskiego, który został sformowany w 1806 r. w Poznaniu. W tym czasie wziął udział w kampanii 1812-1813, 12 października 1813 r. otrzymał awans do stopnia podporucznika, i jeszcze w tym samym roku dostał się do niewoli po kapitulacji Gdańska, do której doszło 29 listopada tego roku. Następnie 2 lutego 1815 r. przeznaczono go do służby w 2 Pułku Piechoty Liniowej Wojska Polskiego Królestwa Polskiego. 13 grudnia tego roku pozytywnie rozpatrzono jego wniosek o dymisję z uwagi na zły stan zdrowia, i tak zakończyła się jego kariera wojskowa⁴⁰.

Tabela 2. Wykaz imienny burmistrzów Izbicy w latach 1808-1870.

Lp.	Nazwisko i imię	Od	Do	Okres
1.	Błonowski Jan	3 VIII 1808 r.	XII 1818 r.	10,41 lata
2.	Żarnowiecki Stanisław Antoni	31 VIII 1819 r.	30 VI 1826 r.	prawie 7 lat
3.	Ługowski Jan	1 VII 1826 r.	1 X 1831 r.	5,25 lata
4.	Łukaszewski Jan	X/XI 1831 r.	4 I 1842 r.	ponad 10 lat
5.	Majewski Edward	23 III 1842 r.	18 X 1843 r.	1,57 lata
6.	Sławiński Józef	12 XII 1843 r.	24 V 1862 r.	18,45 lata
7.	Pisarski Wincenty	20 X 1862 r.	11 I 1870 r.	7,23 lata

Źródło: AGAD, Rada Stanu i Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego z lat [1772] 1807-1813 [1830], sygn. 37, s. 38; AGAD, KRSW, sygn. 885, k. 120v-121, 181, 348v-349; sygn. 886, s. 121-122; sygn. 888, s. 2; AGAD, Komisja Województwa Mazowieckiego i Rząd Gubernialny Warszawski z lat [1681, 1699, 1781-1815] 1816-1866 [1867-1913], sygn. 2140; sygn. 12426; Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie, ASCPRK Izbica Kujawska, sygn. 67, nr aktu 1; APL, Rząd Gubernialny Kaliski z lat 1867-1918, sygn. 236, k. 2v-4; T. Dzik, *Sompolno...*, s. 78-79.

Po kilku miesiącach, w maju 1816 r. Ługowski rozpoczął karierę urzędniczą. Od 9 maja tego roku do 30 kwietnia 1817 r. odbywał aplikację w byłej Dyrekcji Generalnej Dóbr i Lasów Narodowych, a następnie w Kancelarii Izby Obrachunkowej. 15 maja 1817 r. został zatrudniony jako aktuariusz (osoba zarządzająca dokumentacją, archiwista⁴¹) przy urzędzie ekonomicznym w Ekonomii Kowal. Jednocześnie dbał o swoją przyszłość zawodową, w 1823 r. zaliczył egzaminy wymagane dla kandydatów na burmistrzów miast, a 18 października tego roku został zapisany do Księgi Obywatelskiej Okręgu Kujawskiego. Z kolei wcześniej, bo w styczniu 1823 r., złożył wymaganą od urzędników przysięgę na wierność carowi Aleksandrowi I. W międzyczasie zmienił pracę, ze wspomnianego aktuariusza, którym był na pewno jeszcze 1 maja tego roku, przeszedł na wójta gminy Grodztwo Kowal. Funkcję tę pełnił jeszcze 8 czerwca 1826 r. 1 lipca 1826 r. został burmistrzem Izbicy, którym był do 1 października 1831 r.⁴² Po zakończeniu pracy w Izbicy najprawdopodobniej otrzymał zatrudnienie na stanowisku pisarza Komory Celnej

⁴⁰ AGAD, Komisja Województwa Mazowieckiego i Rząd Gubernialny Warszawski z lat [1681, 1699, 1781-1815] 1816-1866 [1867-1913] (dalej: KWMiRGW), sygn. 2140, k. nlb.

⁴¹ *SJP*, t. I. A-G, s. 20.

⁴² AGAD, KWMiRGW, sygn. 2140, k. nlb.; APTOW, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Kowal (dalej: ASCPRK Kowal), sygn. 54, nr aktów: ur. 111, zgonu 40.

II Rzędu w Skulsku w ówczesnym województwie kaliskim. W tej komorze pracował na pewno w latach 1832-1844⁴³.

Prywatnie, w 1821 r., Ługowski założył rodzinę, 4 lutego tego roku w Wilkowiczkach, w parafii katolickiej Grabkowo na Kujawach zawarł związek małżeński z Katarzyną Tańską, córką Jana i Elżbiety, wówczas mieszkańców Brześcia Kujawskiego. Sama Katarzyna mieszkała z rodziną (krewnymi) we wspomnianych Wilkowiczkach. Urodziła się w parafii Oporów w 1800 r. Z tego związku urodziło się co najmniej 7 dzieci: syn Jan Walerian (ur. 27 stycznia 1822 r. w Grodztwie Kowal); córka Marianna Elżbieta (ur. 6 lipca 1823 r. w Grodztwie Kowal – zm. 30 kwietnia 1826 r. też w Grodztwie Kowal); syn Konstanty Anastazy (ur. 25 grudnia 1824 r. w Grodztwie Kowal); córka Marcelina (ur. 8 czerwca 1826 r. w Grodztwie Kowal); córka Cyryla Józefa (ur. 15 marca 1828 r. w Izbicy); syn Kwiryn Aleksander (ur. 30 marca 1830 r. w Izbicy); i syn Julian Grzegorz (ur. 19 maja 1831 r. również w Izbicy)⁴⁴.

Po Ługowskim burmistrzem Izbicy był Jan Łukaszewski. Stanowisko mógł objąć w październiku, lub listopadzie 1831 r. Urodził się między 1791 a 1795 r. w Bronisławiu. Był synem Szymona i Katarzyny z domu Nowackiej. Zanim zaczął pracę w Izbicy na pewno jakiś czas był wójtem gminy Wieniec (od co najmniej sierpnia 1826 r.), następnie gminy Sokołowo (w 1831 r.). Izbicą zarządzał do końca życia. Zmarł tam 4 stycznia 1842 r. Prywatnie był dwukrotnie żonaty. Ogólnie w 1826 r. przeżył rodzinną tragedię. 1 sierpnia zmarła mu pierwsza żona w wieku zaledwie 19 lat. Była nią Ewa Podolska, córka Marcina i Jadwigi. Po kilku latach, 19 lutego 1831 r. zawarł drugi związek małżeński, jego wybranką była rodzona siostra pierwszej żony – Anna Podolska, która w dniu ślubu miała zaledwie 18 lat⁴⁵. Z tego związku urodziło się kilkoro dzieci, wszystkie zdarzenia metrykalne spisano w Izbicy⁴⁶.

Łukaszewskiego na stanowisku zastąpił Edward Majewski. Nowy burmistrz był synem Wawrzyńca i Katarzyny z Sucheńskich, urodził się w 1803 r. we wsi Miętne (według aktu ślubu) w późniejszej guberni podlaskiej (od 1867 r. siedleckiej) i legitymował się pochodzeniem szlacheckim. Wcześniej, to jest przed przyjazdem do Izbicy, był burmistrzem miasta Gielniów w ówczesnym obwodzie opoczyńskim w guberni sandomierskiej. Stanowisko to mógł objąć w 1835 lub 1836 r. Na pewno burmistrzem był tam w styczniu 1837 r. Izbicą zarządzał krótko, oficjalnie (protokolarnie) stanowisko objął 23 marca 1842 r. (nominację otrzymał w lutym 1842 r.). Po krótkim czasie wszedł w konflikt z właścicielką miasta Łucją hrabiną Słubicką z domu Zboińską (ur. 4 grudnia 1792 r. – zm. 14 sierpnia 1858 r. w Lubrańcu) i z zachowanych informacji wynika, że od samego początku się sprzeciwia-

⁴³ *Kalendarzyk Polityczny na rok 1834*, Warszawa [b.d.w.], s. 229; *Nowy Kalendarzyk Polityczny na rok 1835*, Warszawa [b.d.w.], s. 210; *Kalendarzyk Polityczny na rok przestępny 1836*, Warszawa [b.d.w.], s. 281; *Kalendarzyk Polityczny na rok 1845*, Warszawa [b.d.w.], s. 349; *Urzednicy Królestwa Polskiego (1815-1915). Materiały do biogramów. Wpisy z bazy danych*, red. A. Kulecka, Warszawa 2019, s. 1743.

⁴⁴ AGAD, KWMiRGW, sygn. 2140, k. nlb.; APTOW, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Grabkowo, sygn. 38, nr aktu 5; APTOW, ASCPRK Kowal, sygn. 45, nr aktu 10; sygn. 46, nr aktu 145; sygn. 48, nr aktu 242; sygn. 54, nr aktu ur. 111 i zgonu 40; APPOK, ASCPRK Izbyca Kujawska (pow. kolski), sygn. 53, nr aktu 38; sygn. 55, nr aktu 46; sygn. 56, nr aktu 51.

⁴⁵ APPOK, ASCPRK Izbyca Kujawska (pow. kolski), sygn. 67, nr aktu 1; APTOW, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Wieniec (dalej: ASCPRK Wieniec), sygn. 48, nr aktu 41; sygn. 55, nr aktu 3.

⁴⁶ Były to: córka Pelagia Konstancja (ur. 12 III 1833 r.); córka Waleria Barbara (ur. 3 XII 1834 r.); córka Anna Józefata (ur. 23 VI 1837 r.); córka Katarzyna Cecylia (ur. 26 XI 1839 r. - zm. 15 IV 1843 r.); i córka Joanna Teofila, która urodziła się 1 III 1842 r., czyli już po śmierci ojca, źródło: APPOK, ASCPRK Izbyca Kujawska (pow. kolski), sygn. 58, nr aktu 34; sygn. 59, nr aktu 167; sygn. 62, nr aktu 85; sygn. 64, nr aktu 146; sygn. 68, nr aktu 35; sygn. 67, nr aktów 31 (urodzenia) i 1 (zgonu).

ła jego nominacji, że jej zdaniem dopuścił się nadużyć oraz „złego” zachowania wobec mieszkańców. Doprowadziła do jego zawieszenia (odsunięcia) a na jego zastępcę ściągnęła Józef Sławińskiego, później następnego burmistrza miasta, wtedy pracującego w administracji Radziejowa. Prywatnie Majewski był dwukrotnie żonaty. Pierwsza żona Domicela zmarła w Gielniowie 27 stycznia 1837 r., w wieku 23 lat, będąc w ciąży. Zostawiła wtedy męża i 2 synów: Romualda i Józefa. Z kolei 14 listopada tego roku w miejscowości i parafii Przysucha Majewski zawarł drugi związek małżeński z wówczas panną Julianną Kruczyńską, córką Jacentego i Rozalii z domu Kasperowicz. Po kilku miesiącach konfliktu z właścicielką miasta Majewski zmarł w Izbicy 18 października 1843 r. w wieku 40 lat jako aktualny jej burmistrz. Pozostawił po sobie owdowiałą wspomnianą żonę Juliannę i 4 dzieci: 3 córki: Bronisławę (Bronisławę Józefatę, ur. w Gielniowie 26 września 1838 r.), Walerię (Walerię Leokadię, ur. w Gielniowie 28 listopada 1839 r.) i Wiktorię (Wiktorię Leokadię, ur. w Gielniowie 22 grudnia 1840 r.) oraz syna Apolinarego (Apolinarego Walentego, ur. również w Gielniowie 20 lutego 1842 r.)⁴⁷.

Majewskiego na stanowisku burmistrza zastąpił Józef Sławiński, który zarządzał miastem najdłużej spośród wszystkich ustalonych osób. Urodził się w parafii rzymskokatolickiej Drużbin (obecnie miejscowość położona jest w powiecie poddębickim w województwie łódzkim) w około 1803 r. Legitymował się pochodzeniem szlacheckim, był synem Michała i Hiacynty Marianny z domu Retelewskiej (zm. 13 listopada 1826 r. w Izbicy). Ukończył Instytut Nauczycieli w Łowiczu (seminarium nauczycielskie). Uczył się tam 3 lata i 1 miesiąc. W 1852 r. deklarował znajomość języka niemieckiego i podstaw rosyjskiego. Po zakończeniu edukacji w Łowiczu rozpoczął pracę zawodową jako nauczyciel Szkoły Elementarnej Katolickiej w Izbicy. Pracował w niej od 29 września 1825 r. do 30 sierpnia 1831 r. 3 września 1831 r. otrzymał nominację na aktuarusza i wójta gminy w Ekonomii Rządowej Przedecz na Kujawach. W połowie 1832 r. został też aktuaruszem w Ekonomii Rządowej Brześć Kujawski (do 23 sierpnia 1839 r.). W międzyczasie był okresowo jednocześnie wójtem gmin: Miechowice, Kuczyna, Jądrowice, i Koszanowo. 23 sierpnia 1839 r. skierowano go do pełnienia zastępczo funkcji burmistrza Babiaka. W latach 1840-1841 pełnił obowiązki burmistrza i kasjera Radziejowa. Następnie w pierwszej połowie 1842 r. zaczął pełnić zastępczo obowiązki burmistrza Izbicy (za Majewskiego). W 1843 r. również powrócił na zastępcę burmistrza do Izbicy na wniosek ówczesnej właścicielki miasta. Nominację na burmistrza otrzymał 12 grudnia 1843 r. Pracując na tym stanowisku, i wypełniając jednocześnie obowiązki kasjera miejskiego dodatkowo jakiś czas był też wójtem gminy Czamanin (był nim na pewno w 1846 r.). W okresie od 27 grudnia 1861 r. do 24 maja 1862 r. był zawieszony w czynnościach urzędniczych. Oskarżono go o to, że jego córki celowo wykonały chorągiew z „rewolucyjnymi hasłami” i wprowadziły ją do miejscowego kościoła podczas nabożeństwa. Ostatecznie oczyszczono go z zarzutów i rozkazem Namiestnika Królestwa z 23 lipca 1862 r. został przywrócony do służby cywilnej, ale nie na stanowisku burmistrza Izbicy, lecz przeniesiono go do Dąbrowic. Tam zmarł 4 listopada 1870 r.⁴⁸

⁴⁷ AGAD, KWMiRGW, sygn. 12426, k. nlb.; APTOW, NPW, sygn. 273, k. nlb.; APPOK, ASCPRK Izbica Kujawska (pow. kolski), sygn. 68, nr aktu 91; Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: APK), Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Gielniowie, sygn. 28, nr aktu 3; sygn. 29, nr aktu 66; sygn. 30, nr aktu 75; sygn. 33 nr aktów 19-22; APK, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Przysusze, sygn. 30, nr aktu 27; APTOW, ASCPRK Lubraniec, sygn. 102, nr aktu 88; *Nowy Kalendarzyk Polityczny na rok 1835*, Warszawa [b.d.w.], s. 280; *Kalendarzyk Polityczny na rok 1842*, Warszawa [b.d.w.], s. 275; K. Dorcz, *Uwagi o...*, s. 197.

⁴⁸ AGAD, KWMiRGW, sygn. 12426, k. nlb.; APTOW, NPW, sygn. 301, k. nlb.; Archiwum Państwowe

Józef Sławiński był dwukrotnie żonaty. Pierwszą żoną była Justyna Gostkowska, z którą zawarł związek małżeński 14 lutego 1827 r. w mieście Głowno. Justyna zmarła 18 marca 1829 r. w Izbycy. Nie ma wątpliwości, że był to dla niego trudny okres w życiu. Żona mu zmarła w wieku 22 lat, a dodatkowo jego pierwsze dziecko córka Ewa Izabela zmarło 8 miesięcy po narodzinach (ur. 24 grudnia 1827 r. w Izbycy - zm. 11 sierpnia 1828 r. w Izbycy)⁴⁹. 2 lipca 1830 r. w Osieczu (Osieku) Wielkim zawarł drugi związek małżeński z Katarzyną Lipińską, córką Jana i Katarzyny. Z tego związku urodziło się kilkoro dzieci⁵⁰.

Ostatnim burmistrzem Izbycy w XIX w., a dokładniej do początku, lub do połowy 1870 r., czyli do pełnej utraty przez miasto praw miejskich i przekształcenia go w osadę, był Wincenty Pisarski. Urodził się w Sadlnie lub Broniszewie ok. 1835/1836 r. Był synem Marcina i Teresy z domu Wilkowskiej, legitymował się pochodzeniem szlacheckim. Edukację na co najmniej poziomie elementarnym (podstawowym) uzyskał w rodzinnym domu (edukacja domowa). Należy podkreślić, że bogatsi mieszkańcy Królestwa często sięgali po edukację domową dzieci i zatrudniali nauczycieli, szczególnie było to modne wśród szlachty. Karierę urzędniczą rozpoczął już w 1849 r. 22 listopada tego roku został przyjęty na aplikanta do magistratu miasta Babiaka. Aplikację urzędniczą od 1 października 1852 r. kontynuował w magistracie miasta Sompolno. Z 1 stycznia 1854 r. został zatrudniony w Sompolnie na stanowisku pracownika kancelaryjnego. Warto dodać, że musiał się sprawdzić w pracy kancelaryjnej jako aplikant, gdyż został pierwszym w historii Sompolna etatowym kancelistą. Później, bo 1 czerwca 1858 r., awansował na stanowisko kasjera (kamlarza) tego miasta. 20 października 1862 r. otrzymał nominację na burmistrza Izbycy. Pełnił tę funkcję do 1870 r.⁵¹

Prywatnie Pisarski 22 czerwca 1858 r. w Sompolnie zawarł związek małżeński z Walentyną z domu Bogacka, córką Walentego i Antoniny, urodzoną we wsi Ziemięcín⁵².

w Łodzi (dalej: APŁ), Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Dąbrowicach (dalej: ASCPRK w Dąbrowicach), nr aktu zgonu 69 z 1870 r.; „Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego” nr 214 z 1 X 1846 r., s. 1742; „Dziennik Urzędowy Guberni Warszawskiej” nr 39 z 27 IX 1862 r., s. 825.

⁴⁹ APŁ, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Głownie, sygn. 55, nr aktu 4; APPOK, ASCPRK Izbyca Kujawska (pow. kolski), sygn. 52, nr aktu 171; sygn. 53, nr aktu 78; sygn. 54, nr aktu 37.

⁵⁰ Były to: córka Cyrylla Klementyna (ur. 5 VII 1831 r. w Izbycy – zm. 27 III 1835 r. we wsi Miechowice); syn Władysław Piotr Celestyn (ur. 19 V 1833 r. w Miechowicach, w 1870 r. pracował w Warszawie, w kancelarii Zarządu Warszawskiego Oberpolicmajstra); córka Józefa Kamila (ur. 18 I 1836 r.); córka Marianna Katarzyna (ur. 10 XI 1837 r.); córka Wanda (ur. około 1840 r., która 6 II 1866 r. w Dąbrowicach zawarła związek małżeński z Antonim Łazickim); syn Teofil (ur. około 1842/43 r., który 24 XI 1871 r. w Radziejowie zawarł związek małżeński z Kazimierą Keller, on wówczas był urzędnikiem w biurze Zarządu Powiatowego Nieszawskiego); córka Felicjana (ur. 24 I 1844 r. w Izbycy – zm. 11 XI 1852 r. w Izbycy); syn Michał Marian (ur. 8 IX 1845 r. w Izbycy); córka Julianna (ur. 22 IV 1847 r. w Izbycy); córka Michalina Katarzyna (ur. 26 X 1849 r. w Izbycy); córka Aniela Teodora (ur. 25 XI 1851 r. w Izbycy) i córka Paulina Kazimiera (ur. 25 I 1854 r. w Izbycy); źródło: APPOK, ASCPRK Izbyca Kujawska (pow. kolski), sygn. 56, nr aktu 62; sygn. 70, nr aktu 10; sygn. 71, nr aktu 141; sygn. 73, nr aktu 52; sygn. 75, nr aktu 167; sygn. 79, nr aktu 164; sygn. 81, nr aktu 391; sygn. 85, nr aktu 23; APTOW, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Boniewo, sygn. 8, nr aktu 10; APTOW, ASCPRK Brześć Kujawski, sygn. 58, nr aktu 52; sygn. 62, nr aktu 27; APTOW, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Kruszyn, sygn. 80, nr aktu 9; sygn. 82, nr aktu 99; APTOW, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Radziejów (dalej: ASCPRK Radziejów), sygn. 45, nr aktu 21; APŁ, ASCPRK w Dąbrowicach, nr aktu 11 z 1866 r.

⁵¹ APŁ, Rząd Gubernialny Kaliski z lat 1867-1918, sygn. 236, k. 2v-3, 4; T. Dziki, *Sompolno...*, s. 84.

⁵² APPOK, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Sompolno (powiat kolski) (dalej: ASCPRK Sompolno (powiat kolski), sygn. 44, nr aktu 8.

Z tego związku urodziło się łącznie 7 dzieci, z nich 4 żyło w dniu jej śmierci⁵³. Jego żona Walentyna zmarła 18 kwietnia 1871 r. w Izbicy. Z kolei burmistrz Pisarski zmarł również w Izbicy 10 lutego 1877 r., jako wdowiec i urzędnik⁵⁴.

FINANSE MIEJSKIE

Izbica Kujawska, jako miasto typowo szlacheckie, nie miała skomplikowanego corocznego budżetu, zarówno po stronie przychodów, jak i wydatków. Na przykład ważnym punktem dochodów większości miast w Królestwie Polskim w badanym okresie były wpływy z dzierżaw podatków miejskich. Tymczasem w Izbicy wyglądało to słabo. Od 1820 r. był to tylko skromny przychód w kwocie 12 zł wpłacany przez dzierżawcę wag i miar, którymi na podstawie kontraktów przez lata byli właściciele miasta (kwota nie stanowiła nawet 1% ogółu przychodów budżetowych). W budżecie na lata 1827-1832 sumę tę zwiększono do 37 zł. I to był jedyny dochód budżetowy w dziale pod tytułem „Dochody stałe” przez następne lata⁵⁵. Warto dodać, że w opisie miasta z 1820 r. stwierdzono nieprawidłowości w tym zakresie, zwrócono uwagę, że władze miasta powinny ogłaszać licytacje (przetargi) na dzierżawę tego dochodu zgodnie z prawem, a nie uginąć się pod presją właściciela. Jednak to nie pomogło, w rachunkach kasy miejskiej za 1829 r. stwierdzono, że podatek dzierżawił właściciel, co prawda licytacje były ogłaszane, ale z uwagi na „zachowanie” i działania właściciela nikt nie chciał się zgłosić i podjąć „wyzwania” startu w przetargu, i dlatego i tak on wygrywał⁵⁶. Ważne zmiany zapisano w budżecie na lata 1849-1851, ale doszło do nich już od 1846 r. Oprócz dzierżawy miar i wag, z której do kasy miejskiej wpływać miała w tych latach kwota 9 rubli i 2 kopiejki, pojawił się dochód z dzierżawy podatku jarmarcznego i targowego. Było to 160 rubli i stanowiło ponad 30% wszystkich dochodów budżetowych miasta. Na podstawie protokołu z 15 grudnia 1845 r. ówczesna właścicielka Izbicy, wspomniana już Łucja hr. Słubicka oddała „na zawsze” dochód z dzierżawy podatku jarmarcznego i targowego na rzecz kasy miejskiej⁵⁷. Taki stan rzeczy utrzymał się do końca omawianego okresu. W projekcie budżetu, a następnie w budżecie miasta na lata 1865-1867 wykazano tylko te dwie pozycje w dziale o dochodach stałych i były to te dwie dzierżawy: miar i wag w kwocie 3 rubli i 22 kopiejek, co stanowiło wtedy 0,65% ogółu dochodów budżetowych, i podatku jarmarcznego oraz targowego w kwocie 125 rubli i 5 kopiejek, co stanowiło około 26% rocznych wpływów do kasy miejskiej⁵⁸.

W latach 50. przy konstruowaniu budżetów znacznie obniżono jednak potencjalne

⁵³ Były to: syn Mieczysław Franciszek (ur. 4 X 1860 r. w Sompolnie); syn Bronisław Hieronim (zm. po roku życia w Sompolnie dnia 17 VI 1860 r.); córka Bronisława Małgorzata (ur. 13 VII 1862 r. w Sompolnie); córka Zofia Walentyna (ur. 13 V 1864 r. w Izbicy); syn Waclaw Ignacy (ur. 24 VII 1865 r. w Izbicy); syn Stanisław Józef (ur. 5 X 1866 r. w Izbicy – zm. 5 VI 1883 r. w Kole, zginął tragicznie, utopił się w Warcie); i córka Helena Lucyna ur. 27 III 1869 r. w Izbicy), źródło: APPOK, ASCPRK Sompolno (powiat kolski), sygn. 47, nr aktu ur. 51 i nr aktu zg. 13; sygn. 49, nr aktu 49; APPOK, ASCPRK Izbica Kujawska (pow. kolski), sygn. 96, nr aktu 92; sygn. 97, nr aktu 143; APTOW, ASCPRK Izbica Kujawska, sygn. 1, nr aktu 184; sygn. 4, nr aktu 53; ADW, Księgi metrykalne parafii Podwyższenia Krzyża Sw. w Kole, sygn. 81234n, nr aktu 83 z 1883 r.

⁵⁴ APTOW, ASCPRK Izbica Kujawska, sygn. 6, nr aktu 40; sygn. 12, nr aktu 28.

⁵⁵ AGAD, KRSW, sygn. 885, s. 134, 206; M. Kallas, *Opis...*, s. 259.

⁵⁶ AGAD, KRSW, sygn. 886, s. 65-66; M. Kallas, *Opis...*, s. 259.

⁵⁷ AGAD, KRSW, sygn. 887, s. 20, 24.

⁵⁸ AGAD, KRSW, sygn. 887, s. 258, 273.

wpływy kasowe z tego źródła. Obawiano się obniżki zysków, a wynikało to z przeprowadzonej w Królestwie Polskim reformy jarmarków, która polegała głównie na zmniejszeniu ich liczby dla każdego z miast. Zmiany dotknęły także Izbicę. W opisie miasta z 1820 r. stwierdzono, że odbywało się tam aż 17 jarmarków w ciągu roku, pomimo że przywilej dla miasta w tym zakresie przewidywał organizację 12 zdarzeń. Historia jest interesująca, bo to świadczy o sile jarmarków izbickich, ponieważ w cytowanym opisie miasta stwierdzono, że wszystkie z 17 jarmarków corocznie się odbywały. Przy czym należy podkreślić, że nie odbywały się w mieście cotygodniowe targi, nad czym bardzo mocno ubolewano i widziano w tym przyczyny słabnięcia życia gospodarczego miasta⁵⁹. W 1851 r. liczbę jarmarków urzędowo zmniejszono do 6. Od tego momentu w Izbicy miały się odbywać w terminach: w środy po Trzech Królach, czyli po 6 stycznia; po św. Kazimierzu, czyli po 4 marca; po św. Stanisławie, czyli 8 maja; po Nawiedzeniu NPM, czyli po 2 lipca; po św. Franciszku Borgiaszu, czyli po 11 października; i po św. Mikołaju, czyli po 6 grudnia⁶⁰.

Przez wiele lat wśród dochodów stałych wykazywano kwotę wpłacaną przez właścicieli Izbicy jako dodatek na pensję dla burmistrza. Przez lata była to kwota 300 zł polskich, przy czym od początku lat 20. tę składkę wymieniało w innym dziale przychodów. W latach 20. kwota ta stanowiła prawie 16% wpływów budżetowych, a na przełomie lat 40. i 50. to było niecałe 9% łącznych dochodów. Tuż przed reformą likwidującą miasta prywatne właściciele Izbicy nadal (do końca) płacili taką składkę do kasy miasta. W latach 1865-1867 było to 45 rubli, co stanowiło tylko 9% dochodów miejskich. Ponadto przez lata budżet był zasilany przez mieszkańców, którzy płacili składki roczne na jego uzupełnienie (na przykład na początku lat 20. składki stanowiły prawie 24% rocznego przychodu kasy miejskiej). Składki od mieszkańców stanowiły ważny element budżetu po stronie dochodów, uwzględniane były w budżetach do grudnia 1848 r. W etacie na lata 1849-1851 nie zapisano wpływu do kasy z tego tytułu. Interesujące jest to, że przy projektowaniu budżetu na lata 1865-1867 ponownie podjęto próbę nałożenia na mieszkańców takiej dodatkowej opłaty. Uzasadniano to brakami finansów na funkcjonowanie administracji miejskiej. Co ciekawe, wniosek burmistrza Izbicy poparł naczelnik powiatu wrocławskiego, który stwierdził m.in., że obywatele Izbicy są dość bogatymi ludźmi i że „[...] opłacenie więc przez każdego z właścicieli nieruchomości po rs. kk. 20 rocznie, na dokompletowanie etatu, nie będzie uciążliwym”. Władze gubernialne nie wyraziły jednak na to zgody i składki z projektu wykreśliły⁶¹.

Prócz tego w dochodach niestałych corocznie wykazywano „kanon” (podatek), który płaciły osoby prowadzące w mieście działalność gospodarczą⁶². I było to ważne źródło utrzymania administracji miejskiej, na przykład w latach 1827-1832 podatek ten stanowił ponad 32% ogółu dochodów⁶³. W latach 1846-1848 – prawie 54%, w latach 1849-1851 – 50%, w latach 1855-1857 – prawie 46%, a w latach 1865-1867 nieco ponad 61%. Na listach podatników płacących kanon od zarobkowania wymieniano

⁵⁹ AGAD, KRSW, sygn. 887, s. 55; M. Kallas, *Opis...*, s. 257-258.

⁶⁰ „Dziennik Urzędowy Guberni Warszawskiej” 1851, nr 2, s. 34.

⁶¹ AGAD, KRSW, sygn. 887, s. 15, 20, 264-265.

⁶² AGAD, KRSW, sygn. 885, s. 33, k. 69v-70, k. 83-86.

⁶³ W tym okresie płatnikami kanonu „od zarobkowania” byli: 4 szynkarzy trunków zagranicznych, 33 handlarzy wełną, 1 handlarz sukniem, 3 handlarzy towarami łokciowymi, 1 handlarz skórami, 1 tandeciarz, 21 kramarzy i 10 szynkarzy solnych, źródło: AGAD, KRSW, sygn. 885, s. 206.

głównie kupców i handlarzy⁶⁴.

Po stronie wydatków budżetowych oczywiście największy udział miały wynagrodzenia. I na przykład w latach 1821-1826 pensja burmistrza stanowiła prawie 45% wszystkich rocznych wydatków kasy miejskiej, a całość wynagrodzeń było to 65%. W latach 1849-1851 wynagrodzenie burmistrza w kwocie 180 rubli stanowiło ponad 34% łącznych wydatków, a wynagrodzenia całej, nielicznej administracji 53%; natomiast w etacie na lata 1865-1867 wynagrodzenia to prawie 69% ogółu wydatków. Wśród pozostałych wydatków, były one podobne jak w przypadku innych miast, należy wymienić m.in. składki na pensje urzędników powiatowych, na zakup materiałów piśmiennych i prenumeratę dzienników urzędowych i dzienników praw, na opał i oświetlenie pomieszczeń ratusza, a także kwoty do dyspozycji komisji rządowej, na czyszczenie kominów w ratuszu (po 1845 r.), na szpital prowincjonalny, czy ogólnie na opiekę zdrowotną prowincjonalną, a także m.in. na Instytut Głuchoniemych i Ociemniałych i na inne rzeczy drobne kwoty⁶⁵.

MAJĄTEK MIEJSKI

Magistrat miasta Izbicy przez dziesięciolecia praktycznie nie zarządzał żadnym majątkiem nieruchomością miejską. W opisie miasta z 1820 r. stwierdzono, że magistrat nie ma żadnych budowli gminnych⁶⁶, a w budżetach po stronie wydatków zapisywano kwoty dla burmistrza na najem lokalu na biuro⁶⁷. W 1827 r. władze wojewódzkie zaplanowały w kilku miasteczkach, w tym także w Izbicy, inwestycje dotyczące budowy i uruchomienia Przytułku dla Ubogich (szpitala) i to się udało, ale jego majątek nie stanowił majątku gminnego⁶⁸. Dopiero w 1845 r. właścicielka miasta, wymieniona już wyżej Łucja hr Słubicka, przekazała administracji miejskiej dom ze stajenką na zaoprotowanie jego na magistrat (ratusz) miasta. Tak zorganizowano w Izbicy ratusz miejski. Budynek wymagał jednak gruntownych prac remontowych, ale raczej od początku był siedzibą administracji miejskiej. W 1851 r. zebranie mieszkańców miasta oszacowało koszty inwestycji (generalnego remontu ratusza) na kwotę ponad 406 rubli⁶⁹.

W 1855 r. zaplanowano budowę w mieście aresztu policyjnego. W październiku tego roku ogłoszono przetarg na jego budowę. W latach 1855-1856 projektowano również inwestycje drogowe, które w większości zrealizowano do 1860 r. Prace polegały na brukowaniu ulic, objęto nimi ulice: Kaliską, Krzywą, Krótką. Łączny koszt inwestycji zamknął się w kwocie 976 rubli i 50 kopiejek. Prace wykonał Abram Bibrowski z Sompolna. W 1856 r. przeprowadzono i ostatecznie zakończono remont ratusza miejskiego. Odbioru robót dokonano 9 stycznia 1857 r. Łączny koszt prac wyniósł 381 rubli i 51 i ¼ kopiejek. W końcu 1858 r. prowadzono korespondencję z nadrzędnymi władzami administracyjnymi w sprawie budowy, a w zasadzie odbudowy, studni miejskiej, która istniała w Rynku. Ostatecznie podjęto decyzję o budowie studni z kublami zamiast z mechanizmem pompowym promowanym wówczas przez władze w Warszawie. Mieszkańcy stwierdzili, że mechanizm taki jest awaryjny, a w Izbicy

⁶⁴ AGAD, KRSW, sygn. 887, s. 16, 20, 129, 273.

⁶⁵ AGAD, KRSW, sygn. 885, s. 103, 274.

⁶⁶ M. Kallas, *Opis...*, s. 258.

⁶⁷ AGAD, KRSW, sygn. 885, s. 34, 52.

⁶⁸ „Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego” 1827, nr 577, s. 234.

⁶⁹ AGAD, KRSW, sygn. 887, s. 46.

i okolicy nie mieszkał żaden specjalista, który mógłby dokonać jego szybkiej naprawy, co w konsekwencji doprowadziłoby do pozbawienia mieszkańców dostępu do bieżącej wody⁷⁰. Kolejnym, zakończonym sukcesem, przedsięwzięciem była wspomniana budowa aresztu policyjnego. Inwestycję zakończono w 1860 r. Roboty wykonał Karol Müller za łączną kwotę nieco ponad 909 rubli. W ten sposób magistrat miasta Izbicy „wzbogacił się” o kolejną nieruchomość, którą zarządzał (po domu zaadaptowanego na ratusz). W 1862 r. zrealizowano również budowę (odbudowę) wymienionej studni. To zadanie wykonał Salomon Izbicki, z którym umowę podpisano 8 marca 1859 r., ale w międzyczasie musiał renegocjować jej warunki finansowe z uwagi na pojawienie się nieprzewidzianych trudności i z tym związanych dodatkowych sporych prac⁷¹.

Do końca badanego okresu majątek nieruchomości magistratu miasta Izbicy już się nie powiększył. W 1865 r. do miasta należały 2 nieruchomości (ratusz i areszt policyjny), nie wykazano żadnej nieruchomości, która należałaby do skarbu państwa, 3 były własnością dominium, wykazano też 5 nieruchomości będących własnością „instytutów”. Nie podano jednak bliższych informacji na ten temat⁷².

PODSUMOWANIE

W latach 1815-1866 Izbica związana była administracyjnie z Włocławkiem i Warszawą, i była miastem prywatnym (szlacheckim). Z początkiem 1867 r. weszła w skład powiatu kolskiego i guberni kaliskiej. Przestała też być własnością prywatną (szlachecką). Pod względem demograficznym do 1866 r. Izbica była jednym z większych miast obwodu kujawskiego, a później powiatu kujawskiego, a od 1847 r. włocławskiego (łącznie miast było 17), i rozwijała się podobnie jak większość tego typu ośrodków miejskich. Przez cały badany okres miastem zarządzało w sumie 7 burmistrzów, którzy pochodzili z nominacji rządowych. Pierwszym był Jan Błonowski, który stanowisko to zajmował także przez cały okres Księstwa Warszawskiego (od 1808 r.), a ostatnim Wincenty Pisarski (w latach 1862-1870). Ogólnie administracja miasta była skromna, w 1865 r. składała się tylko z 4 osób. Magistrat przez wiele lat nie posiadał gminnych nieruchomości. Dopiero w 1845 r. ówczesna właścicielka miasta przekazała dom z zabudowaniami na zorganizowanie ratusza miejskiego. Większe inwestycje w infrastrukturę miejską pojawiły się w latach 50. i 60. XIX w. Skromnie również przedstawiały się finanse miasta, kasa miejska praktycznie nie posiadała stałych dochodów, które w przypadku miast mających dużo nieruchomości własnych stanowił ważny element wpływów kasowych. Stąd ważną rolę przez dziesięciolecia odgrywały składki płacone przez mieszkańców i właściciela miasta. Pieniądze te w znaczącym procencie uzupełniały braki budżetowe. Oczywiście podatki (kanon) płacili mieszkańcy, którzy w mieście prowadzili działalność gospodarczą. Z kolei wśród wydatków najważniejszymi, podobnie jak w przypadku wielu innych miast, były wynagrodzenia. W 1870 r. Izbica znalazła się w dużej grupie (ponad 330) miast Królestwa Polskiego, które w efekcie reformy miejskiej z lat 1869-1870 utraciły prawa miejskie i zostały przekształcone w osady. Izbicę włączono wówczas do gminy wiejskiej Zagrodnica, ale jednocześnie zmieniono jej nazwę na Izbica. Trzeba podkreślać, że reforma miejska

⁷⁰ AGAD, KRSW, sygn. 887, s. 178, 183, 187, 212, 214, 216, 220; „Dziennik Urzędowy Guberni Warszawskiej” 1855, nr 43, s. 1180.

⁷¹ AGAD, KRSW, sygn. 887, s. 225, 239, 248.

⁷² AGAD, KRSW, sygn. 887, s. 351.

nie była polityczną karą za powstanie styczniowe, lecz zaplanowanym działaniem, w którym pod uwagę brano przede wszystkim przesłanki ekonomiczne.

IZBICA KUJAWSKA W LATACH 1815-1870. ADMINISTRACJA, FINANSE I MAJĄTEK MIEJSKI

Słowa kluczowe: Izbica Kujawska, administracja miejska, gospodarka miejska, Królestwo Polskie, XIX wiek.

W latach 1815-1866 Izbica administracyjnie przynależała do obwodu i powiatu kujawskiego (od 1842r.), a od 1847 r. do powiatu włocławskiego w województwie mazowieckim, następnie od 1837 r. guberni mazowieckiej, a od 1845 r. guberni warszawskiej. Po reformie administracyjnej z 1866 r. z początkiem 1867 r. Izbica znalazła się w powiecie kolskim w guberni kaliskiej. W 1866 r. miasto przestało być miastem prywatnym, a w 1870 r. na podstawie prawa z 1869 r. Izbica utraciła prawa miejskie i została przekształcona w osadę i przyłączona do gminy wiejskiej Zagrodnica, którą następnie przemianowano na gmina Izbica. Administracja miejska w Królestwie Polskim była częścią administracji państwowej, co oznaczało, że każdy burmistrz był nominowany, a nie wybierany przez społeczeństwo. Kasa miejska Izbicy długo nie posiadała, w odróżnieniu od wielu innych miast, własnych nieruchomości gminnych. W tym względzie majątek miasta najpierw był zerowy, a od 1845 r. przedstawiał się skromnie, gdyż magistrat otrzymał wtedy od właścicielki miasta dom w celu zaadaptowania go na ratusz miejski. Koszty utrzymania administracji miejskiej i realizacji inwestycji miejskich pokrywano z podatków, opłat i składem od mieszkańców. Ogólnie w omawianym okresie Izbica była jednym z większych pod względem demograficznym, miast Kujaw wschodnich. W mieście dominowała zabudowa drewniana.

IZBICA KUJAWSKA IN THE YEARS 1815-1870. ADMINISTRATION, FINANCES, AND MUNICIPAL PROPERTY

Keywords: Izbica Kujawska, municipal administration, municipal economy, the Kingdom of Poland, 19th century.

In the years 1815-1866, Izbica administratively belonged to the Kujawy region and district (since 1842), and from 1847, it belonged to the Włocławek district in the Mazovia Province, later, from 1837, to the Mazovian Governorate, and from 1845, to the Warsaw Governorate. After the territorial reform of 1866, at the beginning of 1867, Izbica was incorporated into the Koło County in the Kalisz Governorate. In 1866, the town ceased to be privately owned, and in 1870, pursuant to the law of 1869, Izbica lost its municipal rights and was transformed into a settlement, annexed to the rural district of Zagrodnica, later renamed Gmina Izbica. The municipal administration in the Kingdom of Poland was subordinated to state authority, meaning that each mayor was nominated, not elected by the community. Unlike many other towns, the municipal treasury of Izbica did not have its own properties for a long time. In this regard, the town's assets were initially equivalent to zero, and from 1845, they were modest as the town council received a house from the town's owner to adapt it into the town hall. The costs of maintaining municipal administration and implementing urban investments were covered by taxes, fees, and contributions from residents. Overall, during the discussed period, Izbica was one of the larger towns in terms of demographics in eastern Kujawy. The town was predominantly characterized by wooden architecture.

Bibliografia

Źródła archiwalne:

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych z lat 1795-1868
Rada Stanu i Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego z lat [1772-1806] 1807-1813 [1814-1816, 1821, 1830]
Komisja Województwa Mazowieckiego i Rząd Gubernialny Warszawski z lat [1779-1814] 1815-1866 [1867-1913]
- Archiwum Państwowe w Toruniu Oddział we Włocławku
Naczelnik Powiatu Włocławskiego z lat 1808-1866 [1889]
Zarząd Powiatu Włocławskiego z lat [1858] 1866-1917
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Izbica Kujawska
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Brześć Kujawski
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Radziejów
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Chodecz
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Lubraniec
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Grabkowo
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Kowal
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Wieniec
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Boniewo
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Kruszyn
- Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Izbica Kujawska (powiat kolski)
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Sompolno (powiat kolski)
- Archiwum Państwowe w Łodzi
Rząd Gubernialny Kaliski z lat 1867-1918
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Dąbrowicach
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Głownie
- Archiwum Państwowe w Kielcach
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Przysusze
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Gielniowie
- Archiwum Diecezjalne we Włocławku
Księgi metrykalne parafii św. Dominika w Chodczu
Księgi metrykalne parafii Podwyższenia Krzyża Św. w Kole

Źródła drukowane:

- Dziennik Praw Królestwa Polskiego
Dziennik Urzędowy Guberni Warszawskiej z lat: 1851, 1855, 1862
Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego z lat: 1827, 1828
Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego z lat: 1845, 1846
Kalendarzyk Polityczny na rok 1834, Warszawa [b.d.w.]
Kalendarzyk Polityczny na rok 1836, Warszawa [b.d.w.]
Kalendarzyk Polityczny na rok 1845, Warszawa [b.d.w.]
Kallas M. (1981), *Opis Izbicy Kujawskiej z 1820 roku*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, Seria D

Krótką statystyką Guberni Królestwa Polskiego obejmująca rozległość i ludność tychże guberni, oraz miast, osad i gmin, Warszawa 1870
Nowy Kalendarzyk Polityczny na rok 1835, Warszawa [b.d.w.]
Rocznik Urzędowy Królestwa Polskiego na 1856 r., Warszawa 1862
Tabela miast, wsi, osad Królestwa Polskiego, z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona, t. I. A-Ł, Warszawa 1827
 Варшавскія Губернскія Вѣдомости z 1868 r.
Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego, T.1, cz.1. *Gospodarstwo miejskiej*, Warszawa 1866.

Prasa:

„Gazeta Polska” – 1867, 1870
 „Kurier Codzienny” – 1870

Opracowania:

Dorc K. (1994), *Izbica Kujawska – herb miasta*, Izbica Kujawska-Końskie
 Dorc K. (2003), *Uwagi o herbach i dawnych pieczęciach miejskich Izbicy Kujawskiej*, „Ziemia Kujawska”, t. 16
 Dorc K. (2007), *Żydzi w Izbicy Kujawskiej w świetle akt podworskich (1792-186)*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 22
 Dzik T. (2004), *Żydzi w Nieszawie w I połowie XIX wieku*, „Ziemia Kujawska”, t. XVII.
 Dzik T. (2018), *W czasach zaborów (1793-1918)*, [w:] *Monografia Powiatu Włocławskiego*, pod red. K. Mikulskiego i T. Dzikiego, Włocławek
 Dzik T. (2020), *Brześć Kujawski w latach 1793-1918*, [w:] *Dzieje Brześcia Kujawskiego i ziemi brzeskiej*, t. 1: *Do roku 1918*, red. D. Karczewski, S. Łaniecki, Brześć Kujawski
 Dzik T. (2021), *Brdów w latach 1815-1870. Administracja, finanse i majątek miejski*, „Polonia Maior Orientalis”, t. VIII
 Dzik T. (2022), *Sompolno w latach 1815-1870. Administracja, finanse i majątek miejski*, „Polonia Maior Orientalis”, t. IX
 Dzik T. (2023), *Dąbie w latach 1815-1866. Administracja, finanse i majątek miejski*, „Polonia Maior Orientalis”, t. X
 Grzybowski K., *Historia państwa i prawa Polski*, t. IV. *Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa*, Warszawa 1982
 Hederych J. (1998), *Izbica Kujawska w XX wieku*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 12
 Kallas M. (1978), *Z przeszłości administracyjnej Kujaw i ziemi dobrzyńskiej (od rozbiorów do utworzenia województwa włocławskiego)*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, seria A
 Kallas M. (1999), *Raport o stanie miast kujawskich w 1820 roku*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 13
 Kawski T. (1999), *Ludność żydowska na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej w okresie międzywojennym (1918-1939)*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 13
 Kołodziejczyk R. (1961), *Zamiana miast na osady w Królestwie Polskim*, „Kwartalnik Historyczny”, R. LXVIII, z.1
 Kołodziejczyk R. (1998), *Miasta i mieszczaństwo w Królestwie Polski w 1865 r. w świetle statystyki*, [w:] R. Kołodziejczyk, *Studia nad dziejami burżuazji w Polsce. Wybór prac z lat 1956-1998 wydany z okazji 75-lecia urodzin autora*, Warszawa-Pułtusk
 Kołtuniak J. (2023), *Piotrków Kujawski w II połowie XIX wieku (do 1914 r.)*, Włocławek-Piotrków Kujawski

- Korobowicz A., Witkowski W. (2012), *Historia ustroju i prawa polskiego (1772-1918)*, Warszawa
- Kosman M. (1974), *Izbica Kujawska – przeszłość i teraźniejszość*, „Rocznik Wielkopolski Wschodniej”, t. 2
- Kozłowski J. (1998), *Realizacja reformy administracyjnej w Królestwie Polskim w latach 1867-1875*, „Przegląd Historyczny”, t. 89, z. 2
- Nietyksza M. (1986), *Rozwój miast i aglomeracji miejsko-przemysłowych w Królestwie Polskim 1865-1914*, Warszawa
- Nowicki P. (2009), *Materiały do dziejów cmentarza żydowskiego w Izbicy Kujawskiej (do 1942 r.)*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 24
- Powstanie Styczniowe w Izbicy Kujawskiej i okolicach. Materiały*, opr. K. Dorcz, Izbica Kujawska 2018
- Przygodzki J. (2002), *Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego 1813-1815. Organizacja i działalność*, Wrocław
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, t. III, Warszawa 1882
- Słownik Języka Polskiego*, ułożony pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego i W. Niedźwiedzkiego, t. I. A-G, Warszawa 1900
- Smyk G. (2011), *Administracja publiczna w Królestwie Polskim w latach 1864-1915*, Lublin
- Stankiewicz Z., *Królestwo Polskie 1815-1863*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski*, t. III. *Od rozbiorów do uwłaszczenia*, Warszawa 1981
- Szczepański J. (1982), *Burmistrzowie miasteczek Królestwa Polskiego 1815-1866 r. (na przykładzie guberni radomskiej)*, [w:] *Spółeczeństwo polskie XVIII i XIX wieku. Studia o grupach elitarnych*, red. J. Leskiewiczowa, t. VII, Warszawa
- Trzebiński W. (1956), *Podziały administracyjne Królestwa Polskiego w okresie 1815-1918 (Zarys historyczny)*, Warszawa
- Urzednicy Królestwa Polskiego (1815-1915). Materiały do biogramów. Wpisy z bazy danych*, red. A. Kulecka, Warszawa 2019
- Wolnicki P. (2016), *Procedura wyboru rady municypalnej w Królestwie Polskim (1830-1831)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. LXVIII, z. 1